

Fig. 6a. Descriptive graphic sketch of the San Francesco Convent after the fire of 1639, drawn in 1653 by P. N. Guidalotto. The site of the old church, the site of the new church, and the hypothetical placement of the Galata New Mosque inside the convent site are indicated in yellow, red, and orange lines by the author. Rome, Archivio Propaganda Fide, S. R. 290, f. 11v-12r.

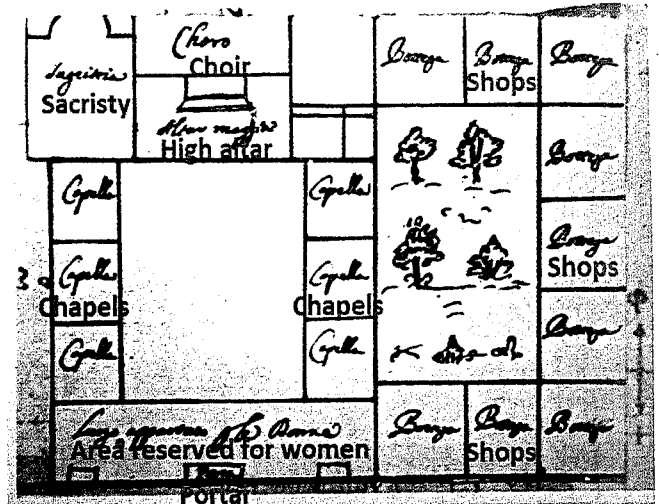

Fig. 6b. Guidalotto's plan for the new San Francesco Church drawn in 1653 (with English labels added by the author). The original church stood on the right, where greenery and encircling shops are seen, whereas the new church was built on the left, on the site of the first cloister. Rome, Archivio Propaganda Fide, S. R. 290, f. 12v. After Matteucci, *Un glorioso convento*, 368-69.

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

Gülnuş Emretullah Sultan
070460

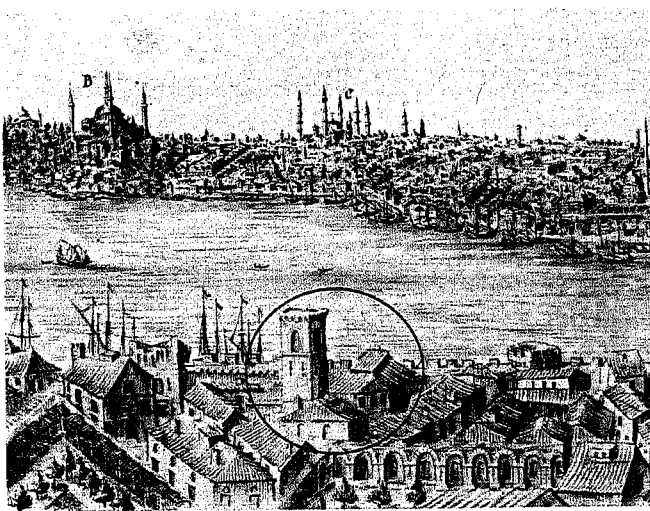

Fig. 7. This detail from Benjamin de Combes's 1686 drawing, entitled "Veüe de la ville et du port de Constantinople: Avec le Grand Serail, partie de Galata, passage du Bosphore de Trace, entrée du canal de la Mer Noire, et de Scutari en Asie," likely shows the last San Francesco Church built in 1670, as identified by the author. Apart from its cone, the stone bell tower appears to have survived the consecutive fires of 1639 and 1660. Bibliothèque Nationale de France, département cartes et plans, GE SH 18 PF 98 BIS DIV 7 P 1. (Courtesy of gallica.bnf.fr)

So much so that, whereas a decree of 1693 designated the conditions under which Christians could dwell near Muslim neighborhoods, another decree in 1701 strictly forbade the settlement of Christians around the mosques of Galata.²⁷ Accordingly, the ruins of the church and the accompanying buildings of the convent were seized by the decree of Mustafa II on March 6, 1697, and his mother Gülnuş Sultan built the Galata New Mosque on its site (fig. 6a).²⁸ The contemporary chronicler Silahdar Mehmed Ağa summarizes the event as follows:

After the fire, the necessary permit for the rebuilding of the churches was given but the Venetian Church was torn down to its foundations so as to build a very ornate and beautiful mosque for the valide sultan [queen mother] and water was brought here from a spring. Hence Galata has been livened up much more than it was before.²⁹

The nineteenth-century writer Ayvansarayı Hüseyin Efendi also relates that, "On the site of the Valide Sultan Mosque, which is famed as the Galata New Mosque, used to stand a church, which had burnt down, and without a religious permit (*müsa'ade-i şer'iyye*) for its

D162

THE LIFE AND PATRONAGE OF AN OVERLOOKED SULTANA

In order to evaluate the patronage of the Galata New Mosque, we must make a short detour to consider an overlooked sultana, Gülnuş Emetullah Sultan. As the favorite (*haseki*) of Mehmed IV (r. 1648–87) and queen mother (*vâlîde sultân*) of two sultans, Mustafa II (r. 1695–1703) and Ahmed III (r. 1703–30), Gülnuş Sultan was one of the longest standing members of the Ottoman harem and was very influential in state politics during a highly fluctuant period of the empire's history in the late seventeenth and early eighteenth centuries (fig. 11).³⁵ It is related that she was born ca. 1640 in Rethymno on the island of Crete, that she was of Greek origin from the noble Verzizzi family, and was brought to the harem in 1646.³⁶ She attracted the young sultan Mehmed IV and became his favorite after giving birth to Prince (*şehzâde*) Mustafa in 1664.³⁷ Because of her preferred position in the eyes of her husband, she participated in the campaigns and hunting parties of the sultan. She even gave birth to her younger son and future sultan Şehzade Ahmed on the way to Khotyn (Hotin) in 1673.³⁸ After Mehmed IV's dethronement in 1687, Gülnuş Sultan was forced to move to the Old Palace (*Eski Sarây*) until her return as *vâlîde sultân* upon her elder son Mustafa II's ascent to the throne in 1695. She continued to occupy this rank during the reign of her second son, Ahmet III, until her death in Edirne in 1715.³⁹

Gülnuş Sultan financed numerous architectural enterprises besides the Galata New Mosque, both as a favorite and as a queen mother. Unfortunately, only a fraction of these buildings have survived, yet archival documents help us to reconstruct her complete patronage profile.⁴⁰ As Gülnuş Sultan had participated in Mehmed IV's Podolia campaign, one of the churches in the newly conquered Kamianets-Podilskyi (Kamaniçe) was converted into a mosque in her name.⁴¹ Later, she built a hospital and a soup kitchen in Mecca for the poor and the ill of the city as well as for the pilgrims, and she supplemented these pious works with a network of storehouses in Cairo, Suez, and Jedda around 1679.⁴²

On February 7, 1695, with Mustafa II enthroned as the new sovereign, Gülnuş Sultan became the queen mother and her power thereby increased, both as a political

Gülnuş Emetullah Sultan
070460.

Fig. 11. Flemish School artist Theodoor van Merlen's mid- to late-seventeenth-century engraving of Gülnuş Sultan names her as "Evemenia Sultana, principal wife of Turkish Emperor Mehmed IV." (©Victoria and Albert Museum, London)

agent and an architectural patron. Upon the reconquest of Chios in 1695, three major Catholic churches on the island were converted into mosques, and one was named after Gülnuş Valide Sultan.⁴³ Necessary alterations were made on the building, and a fountain was added later.⁴⁴ Similarly, one of the Catholic churches in Oran, which was captured from the Spanish in 1708, was converted into a mosque in her name.⁴⁵

In addition to the construction of the Galata New Mosque with its waterways and adjacent fountain, Gülnuş Sultan sponsored two more fountains in the neighborhood, repaired two others, and built a new water conduit system for them.⁴⁶ She also built a fountain with a prayer platform in Edirne in 1696. Moreover, she financed the construction of twelve bridges and the paving of the road between Hersek and Boyalıca—a difficult route on the pilgrimage road from the Gulf of İznik

D162

02 Kasım 2018
MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

16 KASIM 1994

Gülneş Sultan (mother of Mustafa II and Ahmed III), 108, 195, 265 070460

LESLIE P. PEIRCE

THE IMPERIAL HAREM

Oxford University

New York - 1993,

s. 363-374, DN: 27/32.

Mekke-i Mükerreme'de inşa ettirdiği hayır eserlerine harcamıştır. III. Ahmed, annesi Gülnûş Vâlide Sultan adına Üsküdar'da geniş alana yayılan zarif bir külliye yaptırmış, iskelenin sağında cami, hünkâr mahfili, sebül, çeşme, türbe, muvakkithâne, imaret, sıbyan mektebi, medrese, şadırvan, havuz, su deposu, çarşı, bedesten ve meşruta evlerinden meydana gelen büyük bir yapı grubu inşa ettirmiştir.

Gülnûş Emetullah Vâlide Sultan'ın Hayatı

Kuvvetli bir görüşe göre 1642 yılında Girit'te doğan Gülnûş Sultan Venedikli Verzizzi ailesindendi. Girit Serdarı Deli Hüseyin Paşa'nın Resmo'yu fethi sırasında esir alınıp Osmanlı sarayına gönderilmiş, temüller gereği kendisine "Râbia Gülnûş" adı verilmişti. Gülnûş, Harem Dairesi'ndeki tecrübeli kalfalar tarafından büyük bir ihtimamla yetiştirildi.⁵³

Şehzade Mehmed (IV.), babası Sultan İbrâhim'in 18 Ağustos 1648'de öldürülmesi üzerine altı buçuk yaşında tahta çıktı.⁵⁴ Aradan yıllar geçti, genç sultan 1663 baharında cazibesi ve müstesna kabiliyetleriyle dikkatleri üzerinde toplayan Gülnûş ile evlendi. Gülnûş Sultan kısa sürede başkadın olmuştu. 5 Haziran 1664'te Şehzade Mustafa'yı dünyaya getirmesiyle saraydaki mevkii iyice kuvvetlendi.⁵⁵

1683'de Viyana bozgununun devletin üzerine kâbus gibi inmesinin ardından, orduda fitne tehlikesi baş göstermiş, bu durum üzerine Sadâret Kaymakamı Fâzıl Mustafa Paşa, ulemâyı toplayarak hal' fetvası istemişti. Şartlar dikkate alınarak padişahın tahttan indirilmesine karar verildi (7 Kasım 1687). Gülnûş Sultan'ın mesut günleri sona erdi. IV. Mehmed hapse, o da yakın maiyetiyle birlikte Eski Saray'a gönderildi.⁵⁶

Osmanlı tahtına çıkan II. Süleyman'la kardeşi II. Ahmed'in saltanatları uzun sürmedi. Gülnûş Sultan'ın talihi dönmüş, birbiri ardından Osmanlı tahtına geçen kardeş hükümdarların saltanatları sadece yedi yıl üç ay devam etmişti. Devletin başına büyük oğlu Şehzade Mustafa geçince, "vâlide sultanlık" makamına yükselerek yeniden nüfuz kazanmıştı.⁵⁷ II. Mustafa, sekiz buçuk yıl devam eden saltanatının ardından tahtı kardeşi Şehzade Ahmed'e bıraktığında (22 Ağustos 1703) Gülnûş Vâlide altmış bir yaşına basmıştı.

On iki yıl sonra, ordunun Mora seferinden dönmesinden ardından oğlu Sultan Ahmed ile vedalaşan Gülnûş Vâlide Sultan, 6 Kasım 1715'te, yetmiş üç yaşında iken hayata gözlerini yumdu. Naaşı, vasiyeti üzerine, kılınan cenaze namazının ardından İstanbul'a getirilerek Üsküdar'da, adını taşıyan caminin avlusundaki açık türbeye defnedildi.

Gülnûş Sultan, ne hasekiliği ne vâlide sultanlığı döneminde devlet nizamına karışmış, acı olaylara sebep olacak hiçbir icraatın içinde yer almamıştır. Yirmi yıl süren vâlide sultanlığı döneminde, padişah vâlidesine yakışır biçimde davranmış, kendisinden sonraki hanımlara ciddi bir örnek teşkil etmiştir.

1. Gülnûş Vâlide Sultan (Yeni Vâlide) Camii

Üsküdar'ı süsleyen bu muhteşem eser, 1708-1711 tarihleri arasında, annesi Gülnûş Emetullah (Ümmetullah) Vâlide Sultan adına III. Ahmed tarafından yaptırılmıştır. Mimarı, Lâle Devri'nin başmimarı Kayserili Mehmed Ağa'dır.

Devrinin nâdide eserlerinden sayılan Yeni Vâlide Camii, Üsküdar'da Hâkimiyet-i Milliye caddesi, Balaban caddesi ve İmam Nâsır sokağı ile çevrili geniş bir sahayı kaplar.⁵⁸ III. Ahmed, sadrazamı Nevşehirli İbrâhim Paşa ile el ele vererek, Batı'nın tekniğini alıp imparatorluğa kattığı eski kudretli ve ihtişamlı devrini geri getirmek istiyordu. Sinan devrinin mimarisini, çiniciliğini, taş ve ahşap işçiliğini ve güzel sanatların her çeşidini canlandırmak arzusundaydı. Yeni Vâlide Camii'nde bu hamlenin pek çok izini görmek mümkündür.⁵⁹

Cami, oldukça büyük bir avlunun ortasındadır. Düz bir sahada ve sel yataklarının ortasında yapıldığı için su basmaz merdivenlerle çıkılmaktadır. Üç kapısı vardır. Her birinin üzerlerinde Hezarfen Mehmed Efendi'nin hattı ile yazılmış âyetler bulunmaktadır. Hattatın, sol taraftaki kapı üzerinde imzası vardır.⁶⁰ Caminin yüksek cümle kapısı, mermer taş işçiliğinin güzel bir örneğidir. Kapıyı üç taraftan saran staktitlerin damla halindeki her süsünün önünde yuvarlak kabartmalar vardır. Buralarda yıldızlı hendesî şekiller ve mühr-i Süleymanlar tam 116 defa tekrarlanmış olup hiçbir şekil diğerine benzemez.⁶¹

Caminin kuzey cephesinin iki yanında klasik oranlarda, stalaktitli, çifte şerefeli iki minare bulunur. Klasik döneme göre daha ince olarak inşa edilen bu minareler, son klasik minare örneğini meydana getirmektedir.⁶² 56 metre yüksekliğinde olan minarelerin külâhları kurşun kaplı olup üzerlerinde alemleri vardır. Cami, büyük bir kubbe ile örtülüdür. Yanlarda dört yarım kubbe, ana kubbeyi desteklemektedir. Merkezî kubbe, dört fil ayağına istinat eden dört kemer ve yanlarındaki dört yarım kubbenin teşkil ettiği sekiz köşe üzerine oturtulmuştur. Mâbet alanı kare planlıdır.⁶³ Mihrap ve minber, Türk taş işçiliğinin en güzel örneklerindedir.

Ayrıca Gülnûş Sultan, camiye altmış altı yazma eserden meydana gelen bir koleksiyon da vakfetmiştir. Bu kitaplar uzun yıllar caminin dolaplarında muhafaza edildikten sonra 1924 yılında Üsküdar

GÜLNÜŞ

TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi
(02.10.2007)

361.795607

GNL. 168301

GÜL.G

Güler, Mustafa

Gülnuş Valide Sultan'ın hayatı ve hayratı / Mustafa Güler ; ed.
Ömer Faruk Yılmaz. -- İstanbul : Çamlıca Basım Yayın, 2006.

1. c. (110, [90] s.) : res., belge ; 23 cm. -- (Çamlıca basım yayın ;
30)

ISBN 978-9944-905-26-8

MADDE TAYINILMADIKTAN
SONRA TELFERİYLE KULLANILMAYAN

02 EKİM 2007

ÇAMLICA Basım Yayın Kitapları: 30

GÜLNÜŞ VÂLİDE SULTAN'IN
HAYATI VE HAYRÂTI - I

© Bütün hakları ÇAMLICA Basım Yayın ve Tic. A.Ş.'ye aittir.

Editör

Ömer Faruk Yılmaz

Grafik / Tasarım

ÇAMLICA Basım Yayın Tic. A.Ş.

Tashih

Selman Soydemir

Ctp / Montaj

Fazilet Neşriyat

Baskı

Fazilet Neşriyat

ISBN: 978-9944-905-26-8

ÇAMLICA

Basım Yayın ve Tic. A.Ş.

İnciliçavuş Sok. No:27 Kat:1 Sultanahmet - İSTANBUL Tel - Faks: 0212 512 41 01
www.camlicabasimyayin.com

Gülnüş Emetullah Sultan (70460)

168301

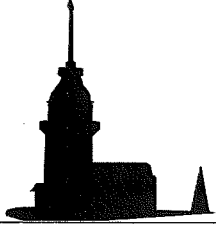
GÜLNÜŞ VÂLİDE SULTAN'IN
HAYATI VE HAYRÂTI - I

Yard. Doç. Dr. Mustafa GÜLER

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	168 301
Tas. No:	361-795607 GÜL.G

ÇAMLICA
Basım Yayın

İstanbul 2006

ÜSKÜDAR SEMPOZYUMU

I

23 - 25 MAYIS 2003
BİLDİRİLER

CİLT 2

Editörler

Prof. Dr. Zekeriya Kurşun
Doç. Dr. Ahmet Emre Bilgili
Dr. Kemal Kahraman
Celil Güngör

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	96030
Tas. No:	956.141 ÜSK. S

İstanbul 2004

Tel. 0216 341 05 00
Fax 0216 391 60 61

ÜSKÜDAR
BELEDİYESİ

GÜLNUŞ EMETULLAH VALİDE SULTAN/YENİ VALİDE KÜLLİYESİNİN LALE DEVRİ MİMARİSİ İÇİNDEKİ YERİ

Gülçin Erol Canca*

Giriş

Kuruluşundan itibaren kendi şahsında ve aile bireylerinin şahıslarında yeni binolar yaptırarak şehirlere damgasını vuran her Osmanlı sultanı gibi III.Ahmet'de (1703-1730) *Lale Devri*¹ adı ile özdeşleşen saltanatı sürecinde Haliç, Üsküdar ve Boğaziçi başta olmak üzere sahilсарay, kasır, köşk, konak, bahçe düzenlemeleri ile çok sayıda çeşme ve sebil yapısı gibi sivil mimarlık alanındaki yapı faaliyetlerine ağırlık vererek bu gün çok azını görebildiğimiz bir İstanbul yaratmıştı.

Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu kısa süreli de olsa bir barış sürecine girmiş, devlet ileri gelenlerinin düşünce dünyasında, günlük yaşantısında ve sanatında o zamana kadar görülmemeyen Batı ile düşünce ve beğeni alışverişi sonucu yeni bir mimarlık ortamı yaratma tutkusuna başlamıştır.² *Lale Devri*'ndeki yeni anlayış, başka bir ifade ile klasik dönem ile Batı kaynaklı biçimlenmelerden kopye etmeden esinlenme eğilimi en iyi ifadesini, artan İstanbul nüfusunun ihtiyacını karşılamak üzere büyük bir inşaat yoğunluğu ile yapılan su yapılarında bulmuştur. İlk olarak sebil ve çeşmeler İstanbul'da büyük bir değişikliğin yaşanacağına işaret ederler. Devrin mimarisine ilişkin üzerinde en

* Arş. Gör. Dr. Mimar Sinan Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü

¹ A.Refik Altınay ; *Lale Devri*, İstanbul, 1932., N.Sakaoğlu; "Lale Devri", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.5, İstanbul, 1994, s.182'de bu adlandırmanın dönemin simgesi olan laleden dolayı ilk önce Yahya Kemal Beyatlı tarafından önerildiği daha sonra A.Refik Altınay'ın bu dönemi konu alan eserine *Lale Devri* adını verdiği görüşündedir. S.Eyice; "Kağıthane", *İstanbul Armağanı* 3, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Yayını, 1997, s.81'de Yahya Kemal'in 1908'de yazdığı Eski Şiirin Rüzgarlarıyla isimli şiirinde *Lale Devri* adını ilk olarak kullandığı, tarihçi A.Refik'in ise 1915'de yazdığı kitabına bu ismi verecek yaygınlaşmasını sağladığı görüşündedir.Bu dönemi konu alan toplu bir çalışma için bk.*İstanbul Armağanı* 4 *Lale Devri*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayını, 2000.

² Osmanlı sanatında *Lale Devri*'nden itibaren görülmeye başlayan değişim sürecini konu alan araştırmalara toplu bakış için bk. F. Yenişehircioğlu; "Sanatta Osmanlı İmparatorluğu Fransa Etkileşimi", *Osman Hamdi Bey ve Dönemi Sempozyumu* (17-18 Aralık 1992), Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 1993, s.66. Dönemi kültür ve sanat ortamı ile birlikte geniş kapsamlı ele alan toplu çalışma 18. *Yüzyılda Osmanlı Kültür Ortamı*, Sempozyum Bildirileri, İstanbul, 1998., M.Cezar; *Osmanlı Başkenti İstanbul*, Erol Kerim Aksoy Vakfı Yayını, 2002 . ilgili sayfaları.